

УДК 347.78

Джеппарова З. Р.

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті проведений аналіз сучасного стану інноваційної діяльності в Україні, наведені основні фактори, що впливають на конкурентоспроможність в сучасних умовах. А також зазначено, що немає законів, що регламентують правові основи, спрямовані на підвищення рівня конкурентоспроможності української продукції та послуг, відсутня державна політика щодо забезпечення конкурентоспроможності і відповідної програми уряду.

Ключові слова: інновації, інноваційний процес, інноваційне мислення, інноваційна культура, інтеграція потенціалу, високотехнологічна продукція, науково-технічне середовище, капітальні витрати, соціальне забезпечення, інфляція, капітал.

Джеппарова З. Р.

РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ

Аннотация. В статье проведен анализ современного состояния инновационной деятельности в Украине, приведены основные факторы, влияющие на конкурентоспособность в современных условиях, а также отмечено, что нет законов, регламентирующих правовые основы, направленные на повышение уровня конкурентоспособности украинской продукции и услуг, отсутствует государствен-

ная политика относительно обеспечения конкурентоспособности и соответствующей программы правительства.

Ключевые слова: инновации, инновационный процесс, инновационное мышление, инновационная культура, интеграция потенциала, высокотехнологическая продукция, научно-техническая среда, капитальные затраты, социальное обеспечение, инфляция, капитал.

Dzhepparova Z. R.

THE DEVELOPMENT OF INNOVATION ACTIVITIES IN UKRAINE

Summary. The current state of innovation activity in Ukraine is analyzed in the article, the main factors affecting the competitiveness in modern conditions are revealed, it is noted that there are no laws governing the legal framework aimed at improving the competitiveness of Ukrainian products and services, there is no government policy on securing the competitiveness and no relevant government program.

Key words: innovation, innovation process, innovative thinking, innovation culture, integration capacity, high-tech products, scientific and technical environment, capital costs, social security, inflation, capital.

Постановка проблеми. Проблема підвищення конкурентоспроможності в усьому розмаїтті її аспектів стосується практично всіх сторін життя суспільства й у зв'язку з цим постійно перебуває в центрі уваги державних діячів і ділових кіл усіх розвинених країн світу. У США, наприклад, при президенті створено відповідний спеціальний комітет, а у 1988 р. конгрес США прийняв «Комплексний закон про торгівлю і конкурентоспроможність» [1].

Вивести ідею конкурентоспроможності України на передній край національної свідомості було запропоновано ще у 2005 р. На нараді з питань соціально-економічного становища в країні, що проходила 26 вересня 2005 р., головою громадської організації «Рада конкурентоспроможності Україні» Ю. Полунєвим звернуто увагу на розробку концепції про конкурентоспроможність як нової моделі економічної політики та заплановано створити при Президенті України Раду національної конкурентоспроможності [2].

Сьогодні, як ніколи, якість влади, лідерства та управління є найважливішим чинником конкурентоспроможності країни.

В даний час ключовим чинником розвитку економіки являються інтелектуальні ресурси (інтелектуальний капітал). Від ефективного використання інтелектуальної власності багато в чому залежить і конкурентоспроможність країни на світових ринках високотехнологічної продукції. Саме вона, як показує закордонний досвід, підвищує продуктивність господарської діяльності, забезпечуючи динамічний розвиток економіки.

Розвиток науково-технологічної сфери є одним із дієвих важелів поступового входження країни до спільноти розвинених країн світу, розширення та поглиблення участі у відповідних європейських структурах.

Аналіз літератури. Фундаментальні дослідження сучасного соціально-економічного і політичного менеджменту показують, що нині

науково-технологічні інновації відіграють вирішальну роль у формуванні і підвищенні конкурентоспроможності виробництва, чому свідчать роботи вчених: В. А. Аказева, Г. Ж. Вейсмана, Я. Б. Жаліло, Я. В. Базілюка, А. Белінської.

Мета статті – зробити аналіз сучасного стану інноваційної діяльності в Україні, навести основні чинники, що впливають на конкурентоспроможність в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. З самого початку реалізації проголошеного керівництвом України курсу на переведення національної економіки на інноваційний шлях розвитку виникли серйозні труднощі з фінансуванням цього процесу. Таке реформування потребує значних капіталовкладень, але ні держава, ні українські підприємці та бізнесмени їх не мають.

Незважаючи на те, що у 2008 р. загальний обсяг витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт власними силами організацій збільшився на 1,1% порівняно з 2007 р., витрати на капітальні витрати скоротилися на 3%, у т. ч. на придбання устаткування – на 23,6% [10]. В той же час загальний обсяг витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт власними силами наукових організацій зменшився на 1,3%.

Питома вага загального обсягу фінансування витрат у ВВП становила 0,84% (2007 р. – 0,86%), у т. ч. коштів державного бюджету – 0,41%. Для порівняння, обсяг фінансування витрат на наукові дослідження та розробки у таких державах, як Швеція, Ізраїль, Фінляндія, Японія, США, Корея, Австрія, Німеччина становить від 2,5% до 4,0% ВВП.

Якщо розглянути рівень розвитку науки у країні за допомогою показника витрат на душу населення у доларах США по паритету купівельної спроможності, то до першої п'ятірки за рівнем науково-технічних витрат входять країни з вагомим науково-технічним потенціалом: Швеція (1350,8 дол.), Люксембург (1331,8 дол.), Із-

раиль (1257,7 дол.), США (91220,8 дол.), Фінляндія (1195,2 дол.), Японія (1086,3 дол.), Кітай (71,9 дол.). За розрахунками науковців України значення цього показника у 2008 р. дорівнювало 64,5 дол. [10].

Кількість організацій, які виконували у 2008 р. роботи зі створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності (ОПВ): винаходів, корисних моделей, промислових зразків, компонувань інтегральних мікросхем, скоротилося на 2,4% у порівнянні з 2007 р. і на 4,6% – з 2006 р.

У 2008 р. спостерігалось зменшення на 3,3% загальної кількості поданих заявок та на 4,3% отриманих охоронних документів на ОПВ у порівнянні з 2007 р., особливо кількості поданих заявок і отриманих патентів на промислові зразки (38,1% та 26,1%, відповідно). Порівняно з попереднім роком кількість заявок на ОПВ, поданих юридичними особами України у 2008 р. до патентних відомств іноземних держав, зменшилась на половину, а число закордонних патентів – на 46%. Всі ці показники так чи інше впливають на конкурентоспроможність інноваційної продукції.

В умовах переходу до інноваційної моделі економічного розвитку одним із основних чинників його реалізації є наявність фахівців-професіоналів у сфері управління інноваційним процесом на всіх рівнях господарської системи.

Досвід сьогодення показує, що відсутність інноваційного мислення, інноваційної культури в суспільстві та сучасних креативних знань стримує розвиток наміченого курсу. На думку українських вчених, особливе занепокоєння викликає неадекватність наявних керівників різних рівнів викликам глобальної економіки. З цих позицій перед вищою освітою постає актуальне завдання: навчити студентів мислити і діяти категоріями інноватики, пристосовуючи принципи академічності та методичної практичності, які можна реалізувати через кооперацію вчених та освітян, спроможних сформулювати сучасні знання та навички. Досягти цього можливо на основі застосування новітньої освітньої технології – інтеграції потенціалу академічної науки та вищої школи.

Державна політика в сфері вищої освіти повинна орієнтуватись на перевірені світовою практикою моделі НІС, що функціонують у ринкових умовах, де особливу значимість має організація передачі наукових розробок із сфери одержання знань у виробництво, а досягається це за допомогою створення ринку об'єктів інтелектуальної власності та інноваційної інфраструктури. Остання повинна включати технопарки, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, центри трансферу технологій, консалтингові фірми, фінансові та інші структури.

Проте в українській економіці інтелектуальна власність ще не зайняла гідного положення і реалізується вельми неефективно. Промислові підприємства не в повній мірі використовують результати інтелектуальної діяльності, наслідком від чого інноваційна активність виробничої сфери України залишається поки українською. Більш того, практика свідчить, що як в цілому по країні, так і окремим її регіонам, деякі важливі показники мають тенденції до зниження.

Аналіз стану розвитку інноваційної діяльності в Україні дає змогу відзначити, що останніми роками понад 80% промислових підприємств не займаються інноваційною діяльністю. Питома вага підприємств, що займалися інноваційною діяльністю зменшилась з 18% у 2000 р. до 13,2% у 2008 р. Із них витрачали кошти на дослідження і розробки – 3,4% (2000 р. – 4,6%, 2005 р. – 3,2%), на придбання нових технологій – 1,0% (2005 р. – 1,1%).

Із загального обсягу витрат на інноваційну діяльність на дослідження і розробки у 2007 р. витрачено всього 9,1% (2000 р. – 15,1%, 2005 р. – 10,6%), на придбання зовнішніх знань (нових технологій, у т. ч. виключних майнових прав власності на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, які придбано у зв'язку з проведенням підприємством інновацій, інжинірингових, консалтингових послуг) – 3,0% (у 2005 р. – 4,2%) [10].

Недостатня активність в Україні конкурентних переваг, які базуються на використанні високотехнологічних розробок, призводить до значної ризиковості капітальних вкладень у цю сферу, що гальмує відповідне спрямування грошових потоків. За розрахунками науковців, в Україні 75% інвестицій спрямовується у III уклад і тільки 20% і 4,5% у IV і V технологічні уклади, відповідно. У технологічній частині капітальних вкладень (технічне переозброєння і модернізація) теж домінує III технологічний уклад – 83%, і тільки 10% припадає на IV [11; 12].

Це підтверджується наступними даними: кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації зменшилась з 14,8% у 2000 р. до 11,5% у 2007 р., з них впроваджували нові технологічні процеси – 5,0% (у 2000 р. – 4,1%), освоювали виробництво нових видів продукції – 5,5% (13,7), із них нових видів техніки – 1,7% (2,0%) [10].

Таке становище стало наслідком суттєвих змін в характерах і обсягах фінансування науково-технологічної сфери діяльності.

Так, загальний обсяг фінансування наукових досліджень і розробок у 2007 р. становив 0,86% у сукупному ВВП (1990 р. – 3,1%, 2000 р. – 1,2%, 2006 р. – 0,96%). Частка коштів державного бю-

джету, що направляється на науку, у сукупному ВВП у 2007 р. склала 0,39% (2003–2005 рр. – 0,4–0,42%).

Дещо збільшився обсяг фінансування за рахунок держбюджету і місцевих бюджетів:

- на наукові і науково-технічні роботи: 2007 р. – 46,2% (2000 р. – 30,0%, 2005 р. – 34,2%), власні кошти склали – 8,5% (2000 р. – 3,0%, 2005 р. – 6,5%);
- на інноваційну діяльність: 2007 р. – 1,4% (2000 р. – 0,5%, 2005 р. – 0,8%).

В той же час зменшився обсяг фінансування за власні кошти: 2007 р – 73,7% (2000 р. – 79,6%, 2005 р. – 87,7%) [10].

Взагалі тільки 3,9% від загальної кількості інноваційно активних підприємств фінансуються за рахунок держбюджету і місцевих бюджетів.

Це призвело до того, що в промисловому комплексі України домінують виробництва третього та четвертого технологічних укладів (важке машинобудування, виробництво і прокат сталі, суднобудування, кольорова металургія, органічна та неорганічна хімія), частка яких разом становить від 75% до 94%. П'ятий уклад (комп'ютеризація, інформатизація, сучасні галузі електротехнічної промисловості і приладобудування, авіаційна, медична, хімічна, фармацевтична промисловість) не перевищує 6–10%, шостий (мікробіологічна промисловість, наукоємна і високотехнологічна медична техніка, види діяльності, засновані на біотехнологіях, генній інженерії) – 0,6–1% [11–14].

Цей факт також підтверджують оцінки авторитетних міжнародних експертів [3–8]. За їх оцінками рейтинг української економіки в цілому є доволі низьким, а саме:

- за рейтингом глобальної конкурентоспроможності (GCI rank), згідно доповіді Всесвітнього економічного форуму «The Global Competitiveness Report 2008–2009» (станом на 08.10.2008 р.), Україна займає 72-е місце у світовому рейтингу конкурентоспроможності економік (у 2007 р. – 73);
- за рейтингом конкурентоспроможності, згідно розрахункам Інституту розвитку менеджмен-

ту в Лозанні (IMD-Lausanne) «World Competitiveness Yearbook–2007», серед 55 прорейтингованих країн Україна посідала у 2008 р. – 48-е місце. За даними IMD-Lausanne, найбільшого удару по рейтингу України завдали такі чинники, як різке зростання інфляції, мала частка ВВП на душу населення, велика енергоємність виробництва:

- а) рейтингом у сфері інновацій – на 73–75-у місці, ділячи його із Пакистаном і Єгиптом;
- б) згідно індексу мережевої готовності – на 75-у місці (Росія – на 70-у);
- в) за рейтингом глобалізації – 42-е місце (рік тому – 39-е). При цьому Україна увійшла до десятки найбільш глобалізованих країн за одним критерієм – «членство у міжнародних організаціях».

Варто відзначити, що за останній рік Україна також опустилася в рейтингу по ефективності економіки (із 43-го на 50-е місце), ефективності урядових структур (із 48-го на 52-е), ефективності бізнесу (з 46-го на 52-е місце).

Стає очевидним, що основним чинником, який робить нашу країну неконкурентоспроможною в сьогоdnішньому глобальному світі, є сповільнення інноваційної діяльності. На думку українських вчених [9], пояснюється це як об'єктивною тенденцією до затухання інноваційних процесів без належної інвестиційної підтримки внаслідок використання науково-технологічних надбань попередніх років, так і суб'єктивним чинником – відмовою економічних суб'єктів від декларування (справжніх ефективних) інноваційних продуктів, оскільки через відсутність інноваційних пільг це декларування має сенс лише для спеціалізованих структур на зразок технопарків. Слід також наголосити на тому, що значна частка інновацій, як і інвестицій, здійснювалася у галузях, які мають невисоку інноваційну спрямованість [9].

Це свідчить про відсутність формування у виробничому секторі передумов активізації інноваційної діяльності, реалізація яких залежатиме як від сприятливості макроекономічної кон'юнктури, так і від виваженості державної політики (табл. 1).

Таблиця 1.

Рейтинг конкурентоспроможності економіки України за 2006–2008 рр. [16].

	Роки		
	2008	2007	2006
Глобальної конкурентоспроможності, за версією Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ)	72	73	78
Глобальної конкурентоспроможності, за версією Інституту розвитку менеджменту в Лозанні (IMD-Lausanne)	48	54	
у тому числі:			
у сфері інновацій	66	73	75
мережевої готовності		75	
глобалізації		42	39

ефективності економіки	58	50	43
ефективності урядових структур	86	52	48
ефективності бізнесу		52	46

Висновки.

1. Інновації так і не стали засобом підвищення конкурентоспроможності. Оцінка вартості інтелектуальних благ відбувається на деформованому ринку, відірвано від потенційного економічного ефекту від впровадження інновації. Це викривляє стимули для удосконалення виробництва інтелектуального продукту – основи інновації.

2. Підсумки інвестиційного та інноваційного розвитку України останніх років засвідчують підвищення ролі цілеспрямованої державної політики, орієнтованої на підтримку цілісності інноваційного процесу – від наукової розробки до інвестування масового виробництва.

3. Тенденції інноваційної діяльності останніх років засвідчують необхідність державної підтримки фінансової політики у виробничій сфері та спрямування її у річище стратегічних структурних пріоритетів на формування сучасних чинників конкурентоспроможності національної економіки.

4. Рівень використання інновацій вкрай незадовільний. В Україні проблема конкурентоспроможності національної продукції є значно гостріша, ніж у промислово розвинених державах. Про це свідчать, зокрема, результати аналізу статистичних даних Держкомстату України й ООН, виконаного фахівцями Інституту прогнозування НАН України. Нині Україна має низький рівень конкурентоспроможності машинно-технічної та іншої наукомісткої продукції (тільки в 1,8% створених зразків їхній технічний рівень перевищує світовий); незначні розміри експортного потенціалу (експорт продукції, що припадає на душу населення в Україні, становить 0,2–0,3 тис. дол. США, у той час як у розвинених країнах – 2,0–5,6 тис. дол.); низький рівень «інтелектуалізації» експорту (у структурі експорту України більш ніж 80% становлять сировина і напівфабрикати).

5. Узагальнення вітчизняного і зарубіжного досвіду у вирішенні завдань щодо досягнення конкурентоспроможності виробництва свідчить, що ця проблема за своєю важливістю і складністю належить до національних проблем, які повинні вирішуватися на всіх рівнях управління економікою і насамперед, – на державному.

Однак в Україні дотепер не здійснюються на національному рівні будь-які спеціальні заходи для вирішення цієї проблеми. Немає закону, що регламентував би правові основи щодо підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизня-

ної продукції і послуг на різних рівнях управління. Більше того, Україна не має не тільки спеціального закону про конкурентоспроможність, а навіть концепції державної політики щодо забезпечення конкурентоспроможності і відповідної програми уряду, які визначали б основні цілі, напрямки, принципи, форми і методи її здійснення, а також необхідність створення відповідної законодавчої та інституційно-організаційної бази державної підтримки і стимулювання підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції (послуг).

6. Відносно невисокий рівень витрат на НДДКР національних товаровиробників говорить про обмеженість попиту на наукові розробки з боку реального сектору економіки, унаслідок чого інноваційні процеси протікають у досить обмежених масштабах. За результатами аналізу статистичних даних Держкомстату України, виконаного фахівцями Інституту прогнозування НАН України в економіках високорозвинених країн співвідношення коштів держави і бізнесу у фінансуванні науки складає співвідношення 1–2 та 8–9, відповідно. У фінансуванні технічних наук перевага надається фінансовому забезпеченню наукового обслуговування виробництва машин та устаткування, приладобудування, електроніці. Біля 40% витрат спрямовується на створення ресурсозберігаючих технологій. Така політика фінансування створення нових знань у сфері науково-технічної діяльності забезпечує формування пріоритетних науково-технічних розробок та їх трансформацію у інноваційне використання у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аказев В. А. Інноваційна спрямованість інвестицій / В. А. Аказев // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Інвестиційна діяльність». – К.: ПАСЕТ, 2013. – С. 345–346.
2. Полунеев Ю. Зубожіння політикуму як чинник неконкурентоспроможності країни / Ю. Полунеев // Дзеркало тижня. – 2005. – № 39(567), 8–14 жовтня.
3. Всесвітній економічний форум «The Global Competitiveness Report 2007–2008» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treg.lore.ou>.
4. Розрахунки Інституту розвитку менеджменту в Лозанні (IMD-Lausanne) – World Competitiveness Yearbook-2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.orajzer.com.ua>.
5. Конкурентоспособность РФ недооценили [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.Innovazen.by>.
6. Вейсмен Г. Ж. Инновационные проблемы и перспективы / Г. Ж. Вейсмен. – М., 2013. – 234 с.

7. Дубкин А. С. Конкуренты в обмане / А. С. Дубкин. – М., 2013. – 234 с.
8. Розрахунки журналу «Foreign Policy» [Електронний ресурс] // «Рейтинг глобалізації». – Режим доступу : <http://www.podrobnosti.ua>.
9. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / [Я. А. Жаліло, Я. Б. Базілюк, Я. В. Белінська та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2005. – 332 с.
10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держкомстат України. – К., 2007. – 350 с.
11. Клюєв А. Тільки переведення економіки на інноваційний режим є гарантією сталого розвитку держави / А. Клюєв // Урядовий кур'єр. – 2004, 28 квітня.
12. Семиноженко В. Україна в координатах постіндустріального світу / В. Семиноженко // День. – 2004, 14 жовтня.
13. Пирожков С. І. Моделі і сценарії структурно-інноваційної перебудови економіки України / С. І. Пирожков // Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку національної економіки : збірник наукових праць / ОІЕ НАН України ; відп. ред. А. І. Сухоруков. – К., 2004. – С. 45.
14. Аналітична записка ДУ «Інститут економіки та прогнозування» від 08.10.2008 р. № 135-13/892 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://colobriseresn.ru>.